ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
Խ. ԱԲՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ ՆԱԻՐԱ ՀԱԿՈԲԻ

ԱԴԴԻԿՏԻՎ ՎԱՐՔՈՎ ԴԵՌԱՀԱՍՆԵՐԻ ԱՆՁՆԱՅԻՆ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼ-ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԺԹ. 00.05 «Զարգացման և կրթության հոգեբանություն (մանկավարժական, տարիքային, հատուկ)» մասնագիտությամբ հոգեբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ 2016

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանում:

Գիտական ղեկավար՝	հոգեբանական գիտությունների թեկնածու **Անժելա Վարդանի Վարդանյան**
Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝	Հոգեբանական գիտությունների դոկտոր **Վլադիմիր Սևանի Կարապետյան**
	Հոգեբանական գիտությունների թեկնածու **Հասմիկ Սոսի Հարությունյան**
Առաջատար կազմակերպություն՝	ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոն

Ատենախոսության պաշտպանությունը կկայանա 2016 թ. ապրիլի 26-ին, ժամը 13^{00}-ին Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանում գործող ՀՀ ԲՈՀ-ի հոգեբանության և փիլիսոփայության 064 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Հասցե՝ 0010, Երևան, Տիգրան Մեծի 17:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2016 թ. մարտի 26 -ին:

Հոգեբանության և փիլիսոփայության 064 մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր՝ **Կամո Երեմի Վարդանյան**

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Հետազոտության արդիականությունը. Վերջին տասնամյակներում դեռահասության շրջանում դրսևորվող ադդիկտիվ վարքի մասշտաբները հասել են հսկայական չափերի: Վարքի դեվիանտ, դելիկվենտ դրսևորումների և ձևերի կողքին դեռահասության տարիքում նկատվում է հոգեակտիվ նյութերի օգտագործման երևույթի կտրուկ աճ: Հոգեակտիվ նյութերն առաջ են բերում գլխուղեղի բազմատեսակ ֆունկցիոնալ խանգարումներ և ունենալով էյֆորիկ, ակտիվացնող ազդեցություն, հանգեցնում են ֆիզիկական և հոգեբանական կախվածության:

Եթե 10 տարի առաջ ալկոհոլի և ծխախոտի հետ առաջին ծանոթացումը կատարվում է 15-18 տարեկանում, ապա ներկայումս՝ 11-15տարեկանում**:**

Վերը շարադրվածը ցույց է տալիս, որ հոգեակտիվ նյութեր օգտագործելու երևույթը լուրջ սպառնալիք է, որը ոչ միայն դժվար է կառավարել, այլ որի լուծմանը հասարակությունը դեռևս պատրաստ չէ:

Վերջին տարիներին հոգեբանները սկսել են հետազոտել հիմնախնդրը հոգեբանական մակարդակում՝ բացահայտելով տարբեր գործոնների նշանակությունը և ազդեցությունը ադդիկտիվ վարքի կազմավորման գործընթացի վրա:

Չնայած հիմնախնդրի արդիականությանը և կարևորությանը, հայ հոգեբանական գիտության մեջ այն հետազոտված չէ, մասնավորապես՝ բացահայտված չեն հայ դեռահասի անձնային, դաստիարակության առանձնահատկությունների, մեր մշակույթին, ընտանիքին բնորոշ միջավայրի և ադդիկտիվ վարքի փոխհարաբերության հարցերը:

Ատենախոսական հետազոտությունը ուղղված է նշված խնդիրների ուսումնասիրմանը:

Վերոհիշյալը ևս մեկ անգամ ընդգծում է մեր կողմից ընտրված թեմայի արդիականությունը և հետազոտության անհրաժեշտությունը:

Հետազոտության օբյեկտը դեռահասների ադդիկտիվ վարքն է:

Հետազոտության առարկան. Ադդիկտիվ վարքով հայ դեռահասների անձնային, տարիքային, սեռային և սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկություններն են:

Հետազոտության վարկած. ենթադրվում է, որ

1. դեռահասության տարիքում որոշակի անձնային հատկանիշները՝ ագրեսիվությունը, իմպուլսիվությունը, վատատեսությունը, կասկածամտությունը, տագնապայնությունը, բնավորության շեշտված հիստերոիդ, հիպերտիմ, զգայուն և անկայուն տիպերը և սոցիալ-հոգեբանական գործոնները՝ շրջապատի, ընտանիքի, տարաբնույթ խմբերի անբարենպաստ ազդեցությունը, պայմանավորում են ադդիկտիվ վարքի նախատրամադրվածությունը և նպաստում են ադդիկցիաների կազմավորմանը;

2. դեռահասության շրջանում ադդիկտիվ վարքն ունի դրսևորման վառ արտահայտված տարիքային և սեռային առանձնահատկություններ;

3. հայ իրականության մեջ դեռահասի ադդիկտիվ վարքի դրսևորմանը նպաստում է նաև ընտանեկան դաստիարակության առանձնահատկությունները, հատկապես ծնողի կողմից ցուցաբերած գերխնամքը:

Հետազոտության նպատակն է բացահայտել ադդիկտիվ վարքով դեռահասների անձնային և սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունները

ժամանակակից հայ իրականության մեջ:

Հետազոտության նպատակից և վարկածից բխում են հետևյալ խնդիրները.

1. Վերլուծել դեռահասության տարիքում ադդիկտիվ վարքի ուսումնասիրության հիմնական տեսական մոտեցումները և առանձնացնել ադդիկտիվ վարքով դեռահասների անձնային և սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունների ընդհանուր բնութագիրը.

2. Հետազոտել ադդիկտիվ վարք ունեցող և ադդիկտիվ վարք չունեցող հայ դեռահասների անձնային և սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունները և կատարել դրանց համեմատական վերլուծություն.

3. Ուսումնասիրել և բնութագրել ադդիկտիվ վարքով դեռահասների հոգեկան զարգացման տարիքային, սեռային յուրահատկությունները դեռահասության շրջանի յուրաքանչյուր հատվածում:

Հետազոտության տեսական նշանակությունը

Առաջին անգամ Հայաստանում ուսումնասիրվում են ադդիկտիվ վարքով դեռահասների անձնային և սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունները: Ստացված տվյալները հարստացնում են դեռահասների ադդիկտիվ վարքի ձևավորման գործընթացում անձնային և սոցիալ-հոգեբանական գործոնի նշանակության մասին եղած պատկերացումները, ինչպես նաև հնարավորություն են ընձեռում հիմնախնդրի հետագա ավելի լայնածավալ հետազոտությունների համար:

Հետազոտության գործնական նշանակությունը

Ստացված արդյունքները կարող են օգտագործվել գործնական հոգեբանների, մանկավարժների, իրավապահ մարնիների կողմից որպես միջոց՝ ախտորոշիչ, կանխարգելիչ, շտկող աշխատանքների պլանավորման, կազմակերպման և իրականացման միջոց: Դրանց հիման վրա հնարավոր է մշակել ծրագրեր, որոնք կնպաստեն դեռահասի հոգեֆիզիկական և հոգեմարմնական զարգացմանը և առողջ ապրելակերպին:

Հետազոտության տեսամեթոդաբանական հիմք են հանդիսացել դեռահասների ադդիկտիվ վարքին նվիրված կարևորագույն – հիմնարար աշխատությունները, (Ն.Շաբալով, Յուր.Անտոնյան, Ս.Բերեզին, Վ.Բիտենսկի, Վ.Գուլդան, Տ.Դոնսկիխ, Ն.Իվանով, Վ.Կաչալով, Ց.Կորոլենկո, Ս.Կուլակով, Ե.Կոշկինա, Ռ.Լազուրուս, Կ.Լիսենսկի, Ա.Լիչկո, Ն.Մակսիմովա, Օ.Ռոմանովա, Ն.Սիրոտա, Յու.Պոպով, Ի.Տոլստիխ, Վ.Յալտոնսկի) և դեռահասների դեվիանտ վարքի հոգեբանական առանձնահատկությունների տեսական հայեցակարգերը (Ս.Արզումանյան, Տ.Եվդոկիմովա, Ու.Աբշաիխովա, Յու. Պոպով, Ս.Բորոդին, Բ.Բրատուս, Ի.Կոն, Ա.Ռեան, Ն.Շիլովա, Ս.Ենիկոլոպով, Ա.Լիչկո, Վ.Կովալյով, Ց.Կորոլենկո, Պ.Սիդորով, Brenner , Davidson F):

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմք է հանդիսացել Ս Ռուբինշտեյնի, Ա.Լեոնտևի աշխատանքներում մշակված տեսական դրույթները և մեթոդաբանական հիմնական սկզբունքները, Բ.Անանևի՝ անձի ուսումնասիրության համալիր մոտեցումը, Լ.Բոժովիչի, Լ.Վիգոտսկու, Ա.Լեոնտևի, Է.Էրիկսոնի, Դ.Էլկոնինի, Ժ.Պիաժեի և ուրիշների անձի զարգացման առանձնահատկությունների տեսությունները դեռահասության տարիքում: Հենվել ենք նաև Բ.Բրատուսի, Ա.Լիչկոյի, Ն.Մակսիմովայի, Ն.Շիլովայի, Ց.Կորոլենկոյի, Ն.Սիրոտայի աշխատություններում տեղ գտած դեռահասների ադդիկտիվ վարքը մեկնաբանող դրույթների և մոտեցումների վրա:

Հետազոտության ընթացքում օգտագործվել են հետևյալ մեթոդները՝ կենսագրական մեթոդը՝ ուսումնասիրվել են Երևան քաղաքի նարկոլոգիական դիսպանսերում հաշվառման մեջ գրանցված անձանց 220 անկետա, դիտման մեթոդ, մեր կողմից կազմված ադդիկտիվ վարքի ախտորոշման հարցաշար, դեռահասների ադդիկտիվ վարքի դրդապատճառների բացահայտման հարցաշար, Բասս Դարկի ագրեսիվության ախտորոշման մեթոդիկա, Լ.Սոբչիկի դեռահասների համար ադապտացված «MMPI» Անձի բազմագործոն ուսումնասիրության մինեսոթյան հարցարան և Լիչկոյի՝ «Բնավորության ախտաբանության ախտորոշման» մեթոդիկա:

Հետազոտության գիտական նորույթը

ա/ Գիտափորձերից ստացված արդյունքները մատնանշում են ադդիկտիվ վարքով և ադդիկտիվ վարք չունեցող հայ դեռահասների անձնային և սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունների էական, հավաստի տարբերություններ.

բ/ Առանձնացվել են հայ դեռահասի անձի այն հոգեբանական առանձնահատկությունները՝ ագրեսիվություն, իմպուլսիվություն, վատատեսություն, կասկածամտություն, տագնապայնություն և դեռահասի բնավորության շեշտված այն տիպերը՝ հիստերոիդ, հիպերտիմ, զգայուն և անկայուն, որոնք նպաստում են ադդիկտիվ վարքի ձևավորմանը.

գ/ բացահայտվել են դեռահասության յուրաքանչյուր հատվածին բնորոշ տարիքային, սեռային տարբերություններ, ինչպես նաև հայ դեռահասին բնորոշ մոտիվացիայի առանձնահատկությունները:

Հետազոտության փորձագիտությունը և տվյալների հուսալիությունը:

Ատենախոսության հետազոտության արդյունքները քննարկվել են Վ.Բրյուսովի անվ. ԵՊԼՀ-ի հոգեբանության և փիլիսոփայության և մանկավարժության և լեզուների մեթոդիկայի դասավանդման ամբիոնների նիստերին, ատենախոսության նյութերի հիման վրա մշակվել է «Կախվածությունների հոգեբանություն» առարկան: Ատենախոսության նյութերը ներկայացվել են մի շարք գիտաժողովներում:

Ստացված արդյունքների հավաստիությունը պայմանավորված է օգտագործված մեթոդների հուսալիության և վալիդայնության բարձր աստիճանով, ինչպես նաև՝ քանակով: Բացի այդ, հետազոտության հավաստիության և հուսալիության մասին է խոսում ուսումնասիրված երեխաների քանակը, ստացված տվյալների որակական և քանակական վերլուծությունը:

Պաշտպանության են ներկայացվում հետևյալ դրույթները:

1. Հայաստանում դեռահասների ադդիկտիվ վարքի ուսումնասիրությունը արդիական և կարևորագույն հիմնախնդիր է, որի արդյունավետ լուծումով են պայմանավորված դեռահասների սոցիալ-հոգեբանական հարմարման, ինչպես նաև անձի ձևավորման և կայացման գործընթացները;

2. Ադդիկտիվ վարքի ձևավորումը պայմանավորված է դեռահասների որոշակի անձնային հատկություններով, հոգեկանի զարգացման տարիքային և սեռային առանձնահատկություններով:

3. Հայ դեռահասների ադդիկտիվ վարքի ձևավորմանը նպաստում են անձի այնպիսի առանձնահատկություններ, ինչպիսիք են ագրեսիվությունը իմպուլսիվությունը, վատատեսությունը, կասկածամտությունը, տագնապայնությունը, շեշտված բնավորության տիպերը՝ հիստերոիդ,

հիպերտիմ, զգայուն և անկայուն, ինչպես նաև ընտանիքում միջանձնային փոխազդեցության առանձնահատկությունները:

4. Ադդիկտիվ վարքի ձևավորման հիմքում ընկած անձնային և սոցիալ-հոգեբանական օրինաչափությունների բացահայտումը հնարավորություն է տալիս մշակել համարժեք շտկող և կանխարգելող միջոցառումներ՝ դեռահասի անձի ներդաշնակ զարգացման և ձևավորման նպատակով:

Ատենախոսության կառուցվածքը:

Ատենախոսությունը կազմված է ներածությունից, երեք գլխից, եզրակացությունից, գրականության ցանկից և հավելվածից: Ատենախոսության ծավալը կազմում է համակարգչային շարվածքի 135 էջ:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության ներածության մեջ հիմնավորված է թեմայի արդիականությունը, ներկայացված է օբյեկտը, առարկան, առաջադրված է գիտական վարկածը, սահմանված են հետազոտության նպատակն ու խնդիրները, ներկայացված են տեսական և գործնական նշանակությունը, հետազոտության տեսամեթոդաբանական հիմքերն ու մեթոդները, գիտական նորույթը, սահմանված են պաշտպանության ներկայացվող դրույթները, հետազոտության փորձագիտությունն ու տվյալների հուսալիությունը, ատենախոսության կառուցվածքը:

Ատենախոսության առաջին՝ «Ադդիկտիվ վարքի ուսումնասիրության տեսական մոտեցումների վերլուծություն» գլուխը բաղկացած է երկու ենթագլխից:

Առաջին՝ **«Ադդիկտիվ վարք» հասկացության բովանդակային վերլուծությունները հոգեբանության մեջ» ենթագլխում** քննարկվում է հոգեբանական գրականության մեջ արտացոլված «ադդիկտիվ վարք» հասկացության բովանդակությունը: Թեև տարբեր հեղինակներ և ուղղություններ ցուցաբերում են խնդրին տարբեր մոտեցումներ, այնուամենայնիվ, որպես ընդհանրություն , առանձնացնում ենք, որ ադդիկտիվ վարքը կարելի է դիտարկել որպես ինքնակործանող վարք, երբ մարդը ձգտում է անընդհատ վերարտադրել այն՝ անտեսելով դրա անարդյունավետ լինելու հանգամանքը: Դրա արդյունքում լրջորեն խաթարվում է մարդու նորմալ կենսագործունեությունը: Կպչուն, կրկնվող գործողությունների կատարման նպատակը հոգեկան ուժեղ լարվածության լիցքաթափումն է: Այդ գործողությունները առանձին դեպքերում զուգորդվում են հաճույքի, բավարարարվածության ուժեղ զգացումով, որը և պայմանավորում է հոգեկանում դրանց ամրապնդումն ու այն կրկնելու միտումը: Ադդիկտիվ վարքը նաև դիտարկվում է որպես սոցիալ-հոգեգեբանական երևույթ: Դեռահասների համար ադդիկտիվ վարք տերմինի կիրառությունը ամենանպատակահարմարն է, քանի, որ խոսքը գնում է ոչ թե ձևավորված հիվանդության, այլ ընդամենը վարքի խանգարման մասին:

Երկրորդ՝ «Ադդիկտիվ վարքի հիմնախնդրի ուսումնասիրման առկա վիճակը հոգեբանության տեսափորձարարական հետազոտություններում» ենթագլխում ներկայացվում են տվյալ հիմնախնդրի վերաբերյալ հոգեբանական հետազոտությունները: Մասնավորապես, ադդիկտիվ վարքը հետազոտող հեղինակների մեծամասնությունը (Ն.Շաբալով, Յուր.Անտոնյան, Ս.Բերեզին,

Վ.Բիտենսկի, Վ.Գուլդան, Տ.Դոնսկիխ, Ն.Իվանով, Վ.Կաչալով, Ց.Կորոլենկո, Ս.Կուլակով, Ե.Կոշկինա, Ռ.Լազուրուս, Կ.Լիսենսկի, Ա.Լիչկո, Ն.Մակսիմովա, Օ.Ռոմանովա, Ն.Սիրոտա, Յու.Պոպով, Ի.Տոլստիխ, Վ.Յալտոնսկի.) շեշտը դնում են անձի որակների, առաջատար դրդապատճառի, ներքին լարվածության ժամանակավոր թուլացման, շրջապատի հետ փոխազդեցության աղավաղված ձևերի վրա՝ որպես ադդիկտիվ վարքի ձևավորման ռիսկի գործոնների: Չեն անտեսում նաև տարիքային գործոնը ադդիկտիվ վարքի ձևավորման մեջ, քանի որ դեռահասի տարիքային առանձնահատկությունները նրան շատ խոցելի են դարձնում անբարենպաստ ազդեցությունների և կյանքի դժվարությունների հանդեպ: Հաճախ նրանք պատրաստ չեն կյանքի կոշտ պայմաններին, ընդունակ չեն ինքնուրույն ընտրություն կատարելու և պատասխանատվություն կրելու, ինչի պատճառով հայտնվում են սթրեսային իրավիճակներում: Չունենալով կյանքի հմտություններ և լարվածությունից ազատվելու արդյունավետ միջոցներ՝ նրանք հաճախ հակվում են դեպի ադդիկտիվ վարքը: Կարևոր գործոն են հանդիսանում ադդիկտիվ վարքի ձևավորման մեջ նաև ծնողների պատկերացումները դաստիարակության մասին, սպորտային և այլ խմբակներ հաճախելու անմատչելիությունը, ցուցադրվող ֆիլմերի և հաղորդաշարերի ցածր որակը, որոնք հանգեցնում են իրական արժեքների աղճատմանը**:**

Ատենախոսական աշխատանքի **երկրորդ՝ «Ադդիկտիվ վարքով դեռահասների հոգեկան զարգացման ընդհանուր բնութագիրը» գլուխը բաղկացած է երկու ենթագլխից**:

Առաջին՝ «Դեռահասների հոգեկան զարգացման հիմնական մեխանիզմները» ենթագլխում ներկայացված են դեռահասության տարիքին վերաբերող տեսությունների վերլուծություն: Տարբեր հեղինակների և ուղղությունների վերլուծությունը (Լ.Վիգոտսկին, Լ.Բոժովիչը, Վ.Մուխինան, Դ.Էլկոնինը, Լ.Օբուխովան, Գ.Աբրամովան, Կ.Լևինը, Տ.Դրագունովան, Մ.Միդը, Ժ.Պիաժեն, Է.Շպրանգերը, Վ.Շտերնը, Ս.Հոլլը, Ի.Կոնը) ցույց է տալիս, որ կարևորվում է այն հանգամանքը, որ դեռահասության շրջանի հիմնական առանձնահատկությունները պայմանավորված են դեռահասի անձի ֆիզիկական, կոգնիտիվ, անձնային, սոցիալական, հուզական ոլորտներն ընդգրկող քանակական և որակական փոփոխություններով, որոնք արտաքին ամենատարբեր ազդեցությունների նկատմամբ դեռահասին դարձնում են ավելի խոցելի: Քանի, որ դեռահասությունը մարդու կյանքում մի շրջան է, երբ նա խնդիր ունի հրաժեշտ տալու իր մանկական մարմնին, մանկական հուզական կապվածությանը առարկաների և օբյեկտների հետ, դեռահասը փորձեր է անում մեծահասակին բնորոշ հասուն հարաբերություններ ստեղծել շրջապատի հետ, որը ծնում է հոգեկան մեծ լարվածություն: Դեռահասության տարիքի հիմնական խնդիրներն են՝ ծնողներից ինքնավարության և անկախության ձեռք բերումը, խմբավորման ձգտումը, որը կբավարարի սերտ անձնային շփման պահանջմունքը, նույնականացման ձևավորումը, ամբողջական Ես-ի ստեղծումը, որը ներդաշնակորեն կամբողջացնի տարբեր անձնային ասպեկտներ, ինքնագիտակ-ցության արագ զարգացումը, բնավորության ձևավորումը, ինքնահաստատման ձգտումը, բարձր հուզականությունը և այլն:

Երկրորդ՝ «Ադդիկտիվ վարքով դեռահասների սոցիալ-հոգեբանական և անձնային առանձնահատկությունների հիմնական բնութագիրը» ենթագլխում կատարված վերլուծությունը ցույց տվեց, որ թեև տարբեր

հեղինակներ և ուղղություններ ցուցաբերում են ադդիկտիվ վարքով դեռահասներիի սոցիալ-հոգեբանական և անձնային հատկությունների խնդրին տարբեր մոտեցումներ, այնուամենայնիվ, որպես ընդհանրություն, առանձնացվում է, որ ադդիկտիվ վարք չունեցող դեռահասի և ադդիկտիվ վարքով դեռահասների դրդապատճառային-պահանջմունքային ոլորտի զարգացման ներքին հոգեբանական մեխանիզմները տարբեր են, մասնավորապես, դեռահասության տարիքում ադդիկտիվ վարքի ձևավորման պատճառներ են հանդիսանում ինտելեկտուալ զարգացման համեմատաբար ցածր մակարդակը, անձի ձևավորման գործընթացի անավարտությունը, շրջապատի, ընտանիքի, տարաբնույթ խմբերի անբարենպաստ ազդեցությունը: Ադդիկտիվ վարքով դեռահասը, ի տարբերություն ադդիկտիվ վարք չունեցող դեռահասի, յուրատեսակ հարաբերությունների մեջ է մտնում սոցիալական նորմերի հետ, սոցիալական կապերը ունենում են մանիպուլյատիվ բնույթ, իսկ հուզական կապերը՝ մակերեսային: Նաև՝ ադդիկտիվ վարքով դեռահասները ձգտում են խաբել, մյուսներին մեղադրել սեփական սխալներում՝ դրանով փորձելով շրջապատից թաքցնել անլիարժեքության բարդույթը, որը պայմանավորված է հասարակության կողմից ընդունված նորմերին համապատասխան ապրելու անկարողությամբ:

Ատենախոսության երրորդ՝ «Ադդիկտիվ վարքով դեռահասների սոցիալ-հոգեբանական և անձնային առանձնահատկությունների փորձարարական հետազոտություն» գլուխը բաղկացած է երկու ենթագլխից:

Առաջին՝ «Փորձարարական հետազոտության կազմակերպման փուլերը և մեթոդները» ենթագլխում նկարագրված են հետազոտության կազմակերպման ընթացքը և մեթոդները:

Հետազոտությունները անցկացվել է երեք հիմնական փուլով.

1. ստուգիչ և փորձարարական խմբերի ընտրությունը,
2. ադդիկտիվ վարքով դեռահասների անձնային և սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունների բացահայտում,
3. փորձարարական հետազոտությունների իրականացում՝ արդյունքների մշակում և վերլուծություն՝ եռագործոն դիսպերսիոն վերլուծության միջոցով:

Ադդիկտիվ վարքով դեռահասների անձնային և սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունները բացահայտելու նպատակով օգտագործվել են հետևյալ՝ ադդիկտիվ վարքի բացահայտման հարցաշար, Բասս Դարկի ագրեսիվության ախտորոշման, Լիչկոյի՝ «Բնավորության ախտաբանության ախտորոշման մեթոդիկա», դեռահասների համար ադապտացված Լ.Սոբչիկի դեռահասների համար ադապտացված «MMPI» Անձի բազմագործոն ուսումնասիրության մինեսոթյան հարցարան մեթոդները:

Երկրորդ՝ «Փորձարարական հետազոտության արդյունքների հոգեբանական վերլուծությունները» ենթագլխում ներկայացված և վերլուծված են փորձարարական ճանապարհով ստացված արդյունքները:

Հետազոտության ընտրական համախումբը դեռահասների խումբն է, կազմված 175 հոգուց, 11-16 տարեկան, 95 տղա և 80 աղջիկ: Ադդիկտիվ վարքի ախտորոշման հարցաշարի անցկացման արդյունքների, կազմվել են ստուգիչ և

փորձարարական խմբերը:

Հետազոտության մեջ ընդգրկել ենք ադդիկտիվ վարք չունեցող 90 դեռահաս՝ 50 տղա, 40 աղջիկ, որոնցից 20 աղջիկ 11-13 տարեկան, 20 տղա 11-13 տարեկան և 20 աղջիկ 14-16 տարեկան և 30 տղա 14-16 տարեկան և 85 ադդիկտիվ վարքով դեռահաս՝ 45 տղա և 40 աղջիկ, որոնցից 20 աղջիկ 11-13 տարեկան, 20 տղա 11-13 տարեկան և 20 աղջիկ 14-16 տարեկան և 25 տղա 14-16 տարեկան:

Ստորև ներկայացնենք ադդիկտիվ վարքով դեռահասների անձնային և սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունների բացահայտման, արդյունքների ամփոփ նկարագիրը՝ աղյուսակների տեսքով:

Ադդիկտիվ վարքի կազմավորման դրդապատճառները բացահայտող հարցաշարի կիրառման արդյունքում ստացված տվյալները հնարավորություն տվեցին բացահայտել ադդիկտիվ վարքի մղող դրդապատճառները:

Տարբեր տարիքային խմբերի տղաներին ադդիկտիվ վարքի մղող դրդապատճառներ **Աղյուսակ 1**

	Դրդապատճառներ	Տղաների թիվը %	Տղաների թիվը%
		11-13 տարեկան	14-16 տար.
1.	Ինձ ազատ զգալու համար	10	17
2.	Սուր զգացողություններ ապրելու համար	14	16
3.	Լավ տրամադրություն ստեղծելու համար	3	6
4.	Ձանձրույթից ազատվելու համար	2	4
5.	Հետաքրքրքսիրության, անծանոթ զգացողություններ ունենալու համար	16	12
6.	Հակառակ սեռի ներկայացուցիչների հետ շփումը հեշտացնելու համար	1	8
7.	Ֆիզիկապես ավելի ուժեղ լինելու համար	2	4
8.	Առօրյա կյանքի հոգսերից ազատվելու համար	1	3
9.	Հասակակիցներիս անկախությունս ցույց տալու համար	15	3
10.	Խմբից ետ չմնալու համար	18	4
11.	Ծնողների պահանջներին ընդդիմանալու համար	17	23

Տարբեր տարիքային խմբերի աղջիկներին ադդիկտիվ վարքի մղող դրդապատճառներ ***Աղյուսակ 2***

	Դրդապատճառներ	Աղջիկների թիվը %	Աղջիկների թիվը %
		11-13 տարեկան	14-16 տար.
1.	Ինձ ազատ զգալու համար	6	10
2.	Սուր զգացողություններ ապրելու համար	8	9
3.	Լավ տրամադրություն ստեղծելու համար	7	11
4.	Ձանձրույթից ազատվելու համար	4	3
5.	Հետաքրքրքսիրության, անծանոթ զգացողություն նյութ զգացողություններ ունենալու համար	21	11
6.	Հակառակ սեռի ներկայացուցիչների հետ շփումը հեշտացնելու համար	1	3
7.	Ֆիզիկապես ավելի ուժեղ լինելու համար	2	0
8.	Առօրյա կյանքի հոգսերից ազատվելու համար	3	5
9.	Հասակակիցներիս անկախությունս ցույց տալու համար	13	15
10.	Խմբից ետ չմնալու համար	18	14
11.	Ծնողների պահանջներին ընդդիմանալու համար	17	22

Հարցման արդյունքները ցույց տվեցին, որ ադդիկտիվ վարքի ամենատարածված դրդապաըճառը 11-13 տարեկան տղաների մոտ խմբից ետ չմնալն է, որը կազմում է 18 %, ապա, ծնողների պահանջներին ընդդիմանալու մոտիվն է, որը կազմում է 17 % և “հասակակիցներիս անկախությունս ցույց տալու համար” դրդապատճառը 15 % կազմում:

Աղջիկների 11-13 տարեկանների մոտ ադդիկտիվ վարքի մղող տիրապետող դրդապատճառը հետաքրքրությունն է 21%, խմբից ետ չմնալը 18%, ապա , ծնողների պահանջներին ընդդիմանալու մոտիվն կազմում է 17% :

14-16 տարեկան աղջիկների մոտ ադդիկտիվ վարքի մղող տիրապետող դրդապատճառը ծնողների պահանջներին ընդդիմանալը 22%, հետո՝ ցուցադրել հասակակիցներին սեփական անկախությունը կազմում է 15 %:

14-16 տարեկան տղաների մոտ ամենատարածված ադդիկտիվ վարքի մղող դրդապատճառը ծնողների պահանջներից սեփական անկախությունը ցույց տալն է 23%, ապա ազատ զգալու ցանկությունը 17% և սուր զգացողություններ ապրելու մոտիվը կազմում է 16%:

Ստորև ներկայացնում ենք ադդիկտիվ վարքով և ադդիկտիվ վարք չունեցող աղջիկների և տղաների կրտսեր և ավագ տարիքային խմբերի սոցիալ-հոգեբանական և անձնային առանձնահատկությունների հետազոտության արդյունքները: Գրաֆիկներում ներկայացված են ըստ «Բնավորության ախտաբանության ախտորոշման մեթոդիկա», Լ.Սոբչիկի «Անձի բազմակողմանի

ուսումնասիրության մինեսոթյան հարցարանի» և Բասս Դարկի թեսթի արդյունքների ամփոփ մշակված միջինացված պրոֆիլները: Կարմիր գույնով տրված են ադդիկտիվ վարք չունեցող դեռահասների տվյալ տարիքային խմբի միջինացված պրոֆիլները: Երկնագույն գույնով՝ տրված են ադդիկտիվ վարքով դեռահասների տվյալ տարիքային խմբի միջինացված պրոֆիլները: Կառուցված պրոֆիլների միջին արժեքների համար սահմանված են 95 % վստահելի ինտերվալներ:

Գրաֆիկ1

«Բնավորության ախտաբանության ախտորոշման մեթոդիկա», Լ.Սոբչիկի «Անձի բազմակողմանի ուսումնասիրության մինեսոթյան հարցարանի» և Բասս Դարկի թեսթի արդյունքների ամփոփ մշակված միջինացված պրոֆիլները:

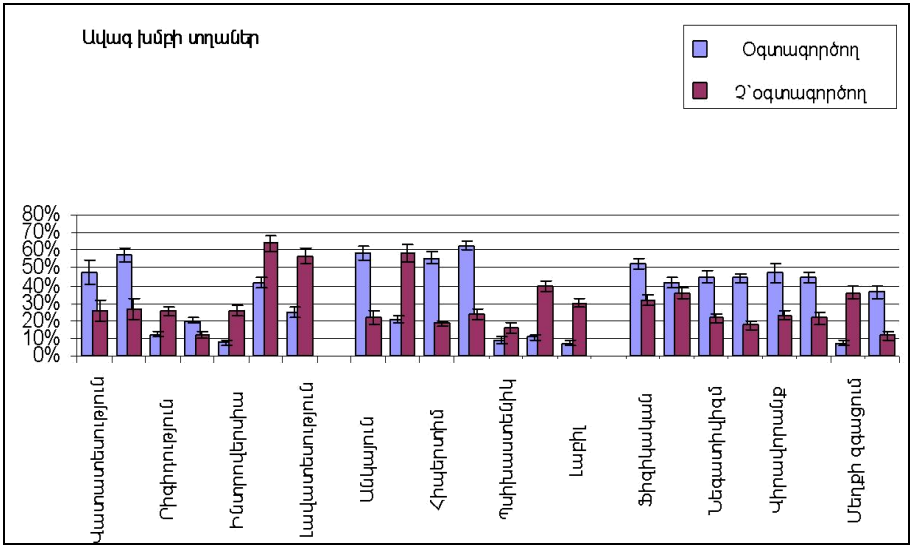

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով ավագ խմբի տղաների վատատեսության, տագնապայնության, սանդղակների մակարդակները անհամեմատ բարձր են, քան նույն տարիքային խմբի ադդիկտիվ վարք չունեցող տղաների մոտ, որոնք բնութագրվում են լավատեսության, ռիգիդության բարձր մակարդակներով:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով ավագ խմբի տղաների մոտ բացահայտվեցին բնավորության ընդգծվածության անկայուն, և հիստերոիդ. տիպերը, ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի տղաների մոտ բացահայտվեցին սենզիտիվ և լաբիլ բնավորության ընդգծվածության տիպերը:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով ավագ խմբի տղաների մոտ ագրեսիայի դրսևորման ութ ձևերից յոթը վառ արտայատված են՝ ֆիզիկական ագրեսիա, նեգատիվիզմ, վիրավորանք: Ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի տղաների մոտ վառ արտայատված է մեղքի զգացման դրսևորման ինտենսիվությունը:

Գրաֆիկ 2

«Բնավորության ախտաբանության ախտորոշման մեթոդիկա», L.Սոբչիկի «Անձի բազմակողմանի ուսումնասիրության մինեսոթյան հարցարանի» և Բասս Դարկի թեսթի արդյունքների ամփոփ մշակված միջինացված պրոֆիլները

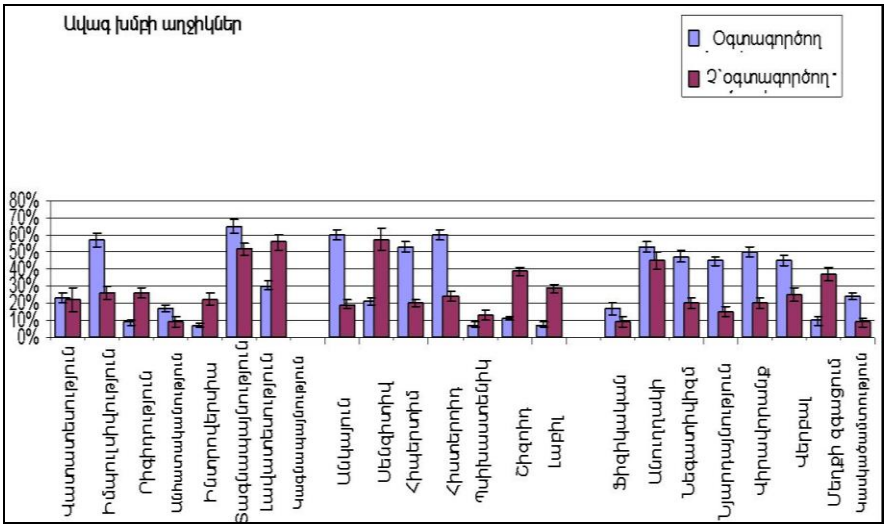

Այսպիսով, ամփոփելով հետազոտության արդյունքները կարող ենք փաստել, որ ադդիկտիվ վարքով ավագ խմբի աղջիկների իմպուլսիվության, տագնապայնության, անհատականության սանդղակների մակարդակները անհամեմատ բարձր են, քան նույն տարիքային խմբի ադդիկտիվ վարք չունեցող աղջիների մոտ, որոնք բնութագրվում են լավատեսության, ռիգիդության և ինտրովերսիայի բարձր մակարդակներով:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով ավագ խմբի աղջիկների մոտ բացահայտվեցին բնավորության ընդգծվածության անկայուն, հիպերտիմ և հիստերոիդ. բնավորության ընդգծվածության տիպերը, իսկ ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի աղջիկների մոտ բացահայտվեցին սենզիտիվ, պսիխաստենիկ, շիզոիդ և լաբիլ բնավորության ընդգծվածության տիպերը:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով ավագ խմբի աղջիկների մոտ ագրեսիայի դրսևորման ութ ձևերից յոթը վառ արտայատված են՝ ֆիզիկական ագրեսիա, անուղղակի ագրեսիա, նեգատիվիզմ, նյարդայնություն, խոսքային ագրեսիա, վիրավորանք և կասկածամտություն: Ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի աղջիկների մոտ վառ արտայատված է մեղքի զգացման դրսևորման ինտենսիվությունը:

Գրաֆիկ 3

«Բնավորության ախտաբանության ախտորոշման մեթոդիկա», Լ.Սոբչիկի «Անձի բազմակողմանի ուսումնասիրության մինեսոթյան հարցարանի» և Բասս Դարկի թեսթի արդյունքների ամփոփ մշակված միջինացված պրոֆիլները:

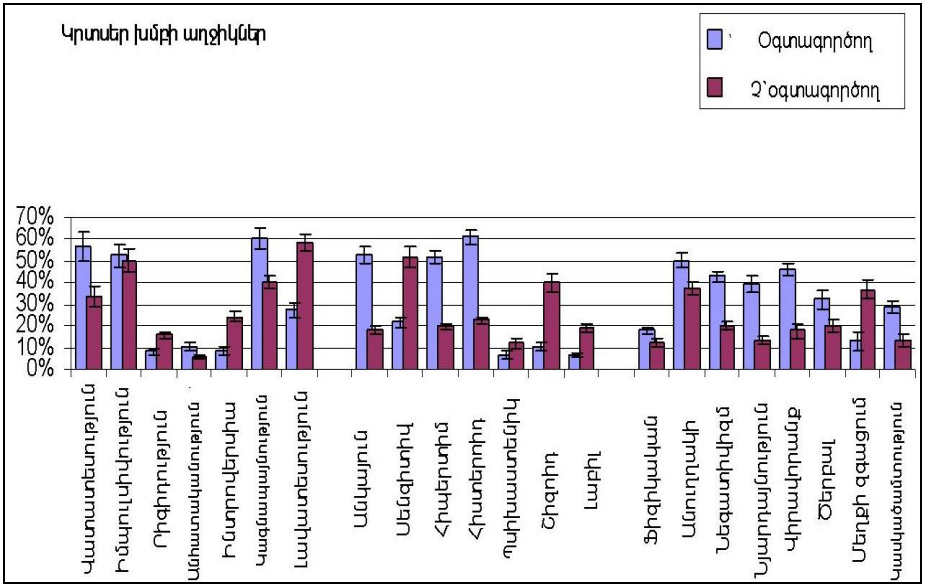

Ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի աղջիկների վատատեսության, տագնապայնության, սանդղակների մակարդակները անհամեմատ բարձր են, քան նույն տարիքային խմբի ադդիկտիվ վարք չունեցող աղջիների մոտ, որոնք բնութագրվում են լավատեսության, ռիգիդության և ինտրովերսիայի բարձր մակարդակներով:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի աղջիկների մոտ բացահայտվեցին բնավորության ընդգծվածության անկայուն, հիպերտիմ և հիստերոիդ. բնավորության ընդգծվածության տիպերը, իսկ ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի աղջիկների մոտ բացահայտվեցին սենզիտիվ, պսիխասթենիկ, շիզոիդ և լաբիլ բնավորության ընդգծվածության տիպերը:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի աղջիկների մոտ ագրեսիայի դրսևորման ութ ձևերից յոթը վառ արտայատված են՝ ֆիզիկական ագրեսիա, անուղղակի ագրեսիա, նեգատիվիզմ, նյարդայնություն, խոսքային ագրեսիա, վիրավորանք և կասկածամտություն: Ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի աղջիկների մոտ վառ արտայատված է մեղքի զգացման դրսևորման ինտենսիվությունը:

Գրաֆիկ 4

«Բնավորության ախտաբանության ախտորոշման մեթոդիկա», Լ.Սոբչիկի «Անձի բազմակողմանի ուսումնասիրության մինեսոթյան հարցարանի» և Բասս Դարկի թեսթի արդյունքների ամփոփ մշակված միջինացված պրոֆիլները:

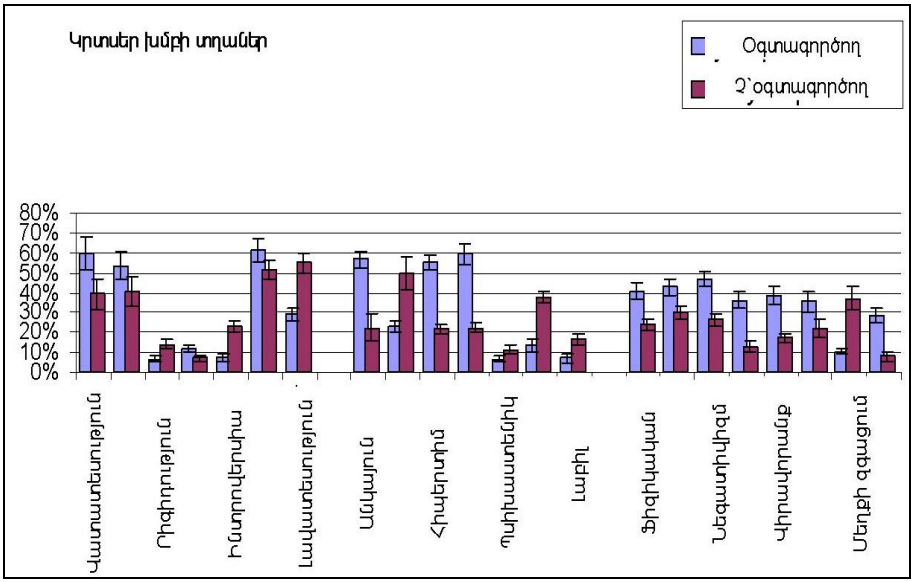

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի տղաների վատատեսության, տագնապայնության, սանդղակների մակարդակները անհամեմատ բարձր են, քան նույն տարիքային խմբի ադդիկտիվ վարք չունեցող տղաների մոտ, որոնք բնութագրվում են լավատեսության, ռիգիդության բարձր մակարդակներով:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի տղաների մոտ բացահայտվեցին բնավորության ընդգծվածության անկայուն, հիպերտիմ և հիստերոիդ. բնավորության ընդգծվածության տիպերը, իսկ ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի տղաների մոտ բացահայտվեցին սենզիտիվ և լաբիլ բնավորության ընդգծվածության տիպերը:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի տղաների մոտ ագրեսիայի դրսևորման ութ ձևերից յոթը վառ արտայատված են՝ ֆիզիկական ագրեսիա, նեգատիվիզմ, վիրավորանք: Ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի տղաների մոտ վառ արտայատված է մեղքի զգացման դրսևորման ինտենսիվությունը:

Ադդիկտիվ վարքով ավագ խմբի աղջիկների վատատեսության, իմպուլսիվության, տագնապայնության, անհատականության սանդղակների մակարդակները անհամեմատ բարձր են, քան նույն տարիքային խմբի ադդիկտիվ վարք չունեցող աղջիների մոտ, որոնք բնութագրվում են լավատեսության, ռիգիդության և ինտրովերսիայի բարձր մակարդակներով:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով ավագ խմբի աղջիկների մոտ բացահայտվեցին բնավորության ընդգծվածության անկայուն, հիպերտիմ և հիստերոիդ. բնավորության ընդգծվածության տիպերը, իսկ ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի աղջիկների մոտ բացահայտվեցին սենզիտիվ, պսիխասստենիկ, շիզոիդ և լաբիլ բնավորության ընդգծվածության տիպերը:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով ավագ խմբի աղջիկների մոտ ագրեսիայի դրսևորման ութ ձևերից յոթը վառ արտայատված են՝ ֆիզիկական ագրեսիա, անուղղակի ագրեսիա, նեգատիվիզմ, նյարդայնություն, խոսքային ագրեսիա, վիրավորանք և կասկածամտություն: Ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի աղջիկների մոտ վառ արտայատված է մեղքի զգացման դրսևորման ինտենսիվությունը:

Ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի աղջիկների վատատեսության, տագնապայնության, սանդղակների մակարդակները անհամեմատ բարձր են, քան նույն տարիքային խմբի ադդիկտիվ վարք չունեցող աղջիների մոտ, որոնք բնութագրվում են լավատեսության, ռիգիդության և ինտրովերսիայի բարձր մակարդակներով:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի աղջիկների մոտ բացահայտվեցին բնավորության ընդգծվածության անկայուն, հիպերտիմ և հիստերոիդ. բնավորության ընդգծվածության տիպերը, իսկ ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի աղջիկների մոտ բացահայտվեցին սենզիտիվ, պսիխասստենիկ, շիզոիդ և լաբիլ բնավորության ընդգծվածության տիպերը:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի աղջիկների մոտ ագրեսիայի դրսևորման ութ ձևերից յոթը վառ արտայատված են՝ ֆիզիկական ագրեսիա, անուղղակի ագրեսիա, նեգատիվիզմ, նյարդայնություն, խոսքային ագրեսիա, վիրավորանք և կասկածամտություն: Ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի աղջիկների մոտ վառ արտայատված է մեղքի զգացման դրսևորման ինտենսիվությունը:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի տղաների վատատեսության, տագնապայնության, սանդղակների մակարդակները անհամեմատ բարձր են, քան նույն տարիքային խմբի ադդիկտիվ վարք չունեցող տղաների մոտ, որոնք բնութագրվում են լավատեսության, ռիգիդության բարձր մակարդակներով:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի տղաների մոտ բացահայտվեցին բնավորության ընդգծվածության անկայուն, հիպերտիմ և հիստերոիդ. բնավորության ընդգծվածության տիպերը, իսկ ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի տղաների մոտ բացահայտվեցին սենզիտիվ և լաբիլ բնավորության ընդգծվածության տիպերը:

Հետազոտված ադդիկտիվ վարքով կրտսեր խմբի տղաների մոտ ագրեսիայի դրսևորման ութ ձևերից յոթը վառ արտայատված են՝ ֆիզիկական ագրեսիա, նեգատիվիզմ, վիրավորանք: Ադդիկտիվ վարք չունեցող նույն տարիքային խմբի տղաների մոտ վառ արտայատված է մեղքի զգացման դրսևորման ինտենսիվությունը:

Այսպիսով, ստացված արդյունքները մատնանշում են ադդիկտիվ վարքով դեռահասների բոլոր չորս տարիքային և սեռային խմբերի համար՝ ավագ և կրստեր տղաներ, ավագ և կրտսեր աղջիկներ և ադդիկտիվ վարք չունեցող դեռահասների չորս տարիքային և սեռային խմբերի անձնային գծերի հետևյալ տարբերություններ. ադդիկտի վարքով դեռահասների մոտ բացահայտվեց վատատեսության,

տագնապության, իմպուլսիվության բարձր մակարդակ: Ունեն մեղքի ավելի ցածր զգացում, չեն համարում իրենց կենսակերպը և արարքները սխալ:

Դեռահասների հետազոտված չորս տարիքային խմբերում բացահայտվեցին հոգեկան զարգացման հետևյալ սեռային և տարիքային տարբերությունները: Ադդիկտիվ վարքով աղջիկների ավագ խմբում դիտվում է տագնապության բարձր մակարդակ, իսկ տղաների նույն խմբում վատատեսության բարձր մակարդակ: Կրտսեր տարիքի աղջիկների տագնապայնության մակարդակը զգալիորեն բարձր է քան ավագ խմբի աղջիկներինը: Կրտսեր տղաների խմբի տագնապայնության և վատատեսության մակարդակները ավագ տղաների խմբի հետ համեմատ բարձր են:

Ադդիկտիվ վարքով բոլոր չորս տարիքային և սեռային խմբերի համար՝ ավագ և կրտսեր տղաներ, ավագ և կրտսեր աղջիկներ և ադդիկտիվ վարք չունեցող ավագ և կրտսեր տղաներին, ավագ և կրտսեր աղջիկներին բնորոշ են բնավորության ընդգծվածության տարբեր տեսակներ: Ադդիկտիվ վարքով դեռահասների մոտ ավելի ուժեղ է արտահայտված բնավորության շեշտվածության հիստերոիդ, հիպերտիմ, զգայուն և անկայուն տիպը:

Բացահայտվեց և հաստատվեց, որ ադդիկտիվ վարքով դեռահասների բոլոր չորս տարիքային և սեռային խմբերի մոտ ագրեսիայի տարբեր ձևերի դրսևորման ինտենսիվությունը նշանակալիորեն ավելի բարձր է, քան ադդիկտիվ վարք չունեցող բոլոր չորս տարիքային և սեռային խմբերի դեռահասների մոտ: Հետազոտված տարիքային խմբերում բացահայտվեցին հետևյալ սեռային տարբերությունները: Ֆիզիկական, անուղղակի ագրեսիայի դրսևորումները ավելի բնութագրական են տղաներին քան աղջիկներին, տղաների ավագ տարիքային խմբի մոտ կասկածամտությունը ավելի բարձր ցուցանիշ ունի, իսկ աղջիկների մոտ այն նվազում է: Ագրեսիայի՝ վերբալ և դյուրագրգռության դրսևորումները ավելի հաճախ են տղաների և աղջիկների ավագ տարիքային խմբերում:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Մեր կոմից իրականացված տեսական և փորձարարական հետազոտության վերլուծությունները թույլ են տալիս կատարել հետևյալ եզրակացությունները.

1. Դեռահասի ադդիկտիվ վարքի հիմնախնդիրը ոչ միայն ժամանակակից գիտության, այլ նաև քաղաքակիրթ կյանքի հրատապ լուծում պահանջող խնդիրներից է: Հետազոտված գրականությունը ցույց տվեց, որ դեռահասի տարիքային առանձնահատկությունները նրան շատ խոցելի են դարձնում անբարենպաստ ազդեցությունների և կյանքի դժվարությունների հանդեպ: Հաճախ նրանք պատրաստ չեն կյանքի կոշտ պայմաններին, ընդունակ չեն ինքնուրույն ընտրություն կատարելու և պատասխանատվություն կրելու, ինչի պատճառով հաճախ հայտնվում են սթրեսային իրավիճակներում: Չունենալով կյանքի հմտություններ և լարվածությունից ազատվելու արդյունավետ միջոցներ, նրանք հաճախ հակվում են դեպի ադդիկտիվ վարքը: Հատկապես հայկական իրականության մեջ ծնողների կողմից չափազանցված մոտեցումը՝ ինչ գնով ուզում է լինի վերահսկել դեռահասների գործունեությունը և կյանքը ընդհուպ մինչև անմիջական ենթակայություն պահանջելը, դեռահասի փոխարեն որոշումներ կայացնելը, նրան անընդունակ համարելը ինքնուրույն գործունեության, մղում են դեռահասին անկախություն ձեռք բերել՝ ադդիկտիվ վարքի գնով:

2. Ադդիկտիվ վարքը որպես դեռահասության շրջանում ադապտացիայի խանգարման յուրահատուկ տարատեսակ. բնութագրվում է որպես մեկ կամ մի քանի հոգեակտիվ նյութերի չարաշահում՝ առանց հոգեկան և ֆիզիկական կախվածության նշանների՝ համակցված վարքի այլ խանգարումների հետ:

3. Դեռահասների ադդիկտիվ վարքի ձևավորման մեխանիզմները և օրինաչափությունները անմիջականորեն կապված են ինչպես սոցիալ-հոգեբանական գործոնների, այնպես էլ դեռահասի անձի, նրա հոգեկան զարգացման տարիքային և սեռային առանձնահատկությունների հետ, որոնք դեռահասին դարձնում են ավելի խոցելի ադդիկտիվ վարքի ձևավորման գործընթացում:

4. Ադդիկտիվ վարքով և ադդիկտիվ վարք չունեցող դեռահասների հետ անց կացված հետազոտությունների համեմատական վերլուծությունը թույլ տվեց բացահայտել հայ դեռահասների հոգեկան զարգացման անձնային, տարիքային և սեռային տարբերությունները:

5. Ստացված արդյունքները մատնանշում են ադդիկտիվ վարքով դեռահասների բոլոր չորս տարիքային և սեռային խմբերի համար՝ ավագ և կրտսեր տղաներ, ավագ և կրտսեր աղջիկներ և ադդիկտիվ վարք չունեցող դեռահասների չորս տարիքային և սեռային խմբերի անձնային գծերի հետևյալ տարբերություններ. ադդիկտիվ վարքով դեռահասների մոտ բացահայտվեց վատատեսության, տագնապության, իմպուլսիվության բարձր մակարդակ: Ունեն մեղքի ավելի ցածր զգացում, չեն համարում իրենց կենսակերպը և արարքները սխալ:

Դեռահասների հետազոտված չորս տարիքային խմբերում բացահայտվեցին հոգեկան զարգացման հետևյալ սեռային և տարիքային տարբերությունները: Ադդիկտիվ վարքով աղջիկների ավագ խմբում դիտվում է տագնապության բարձր մակարդակ, իսկ տղաների նույն խմբում վատատեսության բարձր մակարդակ: Կրտսեր տարիքի աղջիկների տագնապայնության մակարդակը զգալիորեն բարձր է, քան ավագ խմբի աղջիկներինը: Կրտսեր տղաների խմբի տագնապայնության և վատատեսության մակարդակները ավագ տղաների խմբի հետ համեմատ բարձր են:

6. Տղա և աղջիկ դեռահասների երկու տարիքային խմբերում անց կացված հարցման արդյունքները ցույց տվեցին, որ ադդիկտիվ վարքի ամենատարածված դրդապաշտառը 11-13 տարեկան տղաների մոտ խմբից ետ չմնալն է, հետաքրքրասիրությունը, անծանոթ զգացողությունը և ծնողների պահանջներին ընդդիմամանալն է: 14-16 տարեկան տղաների մոտ ամենատարածված դրդապատճառը ծնողների պահանջներին ընդդիմամանալն է, ապա՝ ազատ զգալու ցանկությունը և հետաքրասիրությունը:

Աղջիկների 11-13 տարեկանների մոտ տիրապետող դրդապատճառը հետաքրքրությունն է, խմբից ետ չմնալը, ապա՝ ցուցադրել հասակակիցներին սեփական անկախությունը: 14-16 տարեկան աղջիկների մոտ տիրապետող դրդապատճառը ծնողների պահանջներին ընդդիմանալը, հետո ցուցադրել հասակակիցներին սեփական անկախությունը:

7. Ադդիկտիվ վարքով բոլոր չորս տարիքային և սեռային խմբերի համար՝ ավագ և կրտսեր տղաներ, ավագ և կրտսեր աղջիկներ և ադդիկտիվ վարք չունեցող ավագ և կրտսեր տղաներին, ավագ և կրտսեր աղջիկներին բնորոշ են բնավորության ընդգծվածության տարբեր տեսակներ: Ադդիկտիվ վարքով դեռահասների մոտ ավելի ուժեղ է արտահայտված բնավորության շեշտվածության հիստերոիդ, հիպերտիմ, զգայուն և անկայուն տիպը:

8. Բացահայտվեց և հաստատվեց, որ ադդիկտիվ վարքով դեռահասների բոլոր չորս տարիքային և սեռային խմբերի մոտ ագրեսիայի տարբեր ձևերի դրսևորման ինտենսիվությունը նշանակալիորեն ավելի բարձր է, քան ադդիկտիվ վարք չունեցող բոլոր չորս տարիքային և սեռային խմբերի դեռահասների մոտ: Հետազոտված տարիքային խմբերում բացահայտվեցին հետևյալ սեռային տարբերությունները: Ֆիզիկական, անուղղակի ագրեսիայի դրսևորումները ավելի բնութագրական են տղաներին քան աղջիկներին, տղաների ավագ տարիքային խմբի մոտ կասկածամտությունը ավելի բարձր ցուցանիշ ունի, իսկ աղջիկների մոտ այն նվազում է: Ագրեսիայի՝ վերբալ և դյուրագրգռության դրսևորումները ավելի հաճախ են տղաների և աղջիկների ավագ տարիքային խմբերում:

9. Հայաստանում անց կացված հետազոտությունները կարող են տվյալ խնդրի համար լրացուցիչ նյութ հանդիսանալ հետագա՝ ինչպես տեսական վերլուծությունների, այնպես էլ գործնական՝ ախտորոշիչ, շտկիչ և կանխարգելիչ աշխատանքների համար:

Ատենախոսության հիմնական բովանդակությունը արտացոլված է հեղինակի հրատարակված հետևյալ աշխատանքներում՝

1. Իսահակյան Ն.Հ. К проблеме подростковой наркомании в сегодняшней Армении Կանթեղ: գիտական հոդվածների ժողովածու, Եր.:, «Ասողիկ», 1 (22) 2005, 157-160 էջ:

2. Իսահակյան Ն.Հ, Վարդանյան Ա.Վ. Проблема омоложения наркозависимости и ее психологические аспекты, Всеросийская Научно-Практическая Конференция. Актуальные проблемы прикладной психологии, Калуга 2006 г., стр. 41-44.

3. Իսահակյան Ն.Հ Использование психоактивных веществ как один из вариантов аддиктивного развития личности подростка, Педагогика и психология как ресурс развития современного общества. Материалы международной конференции 7-9 февраля 2007 г. Том 2 Педагогика и психология, Рязань 2007г. стр.363-364.

4. Իսահակյան Ն.Հ. Потенциал семьи в предотвращении приобщения подростков к психоактивным веществам Վ.Բրյուսովի անվ. ԵՊԼՀ, Արդի բանասիրության հիմնախնդիրները, երիտասարդ գիտնականների ժողովածու, Պրակ 7, 2008, 51-58 էջ:

5. Իսահակյան Ն.Հ., Հարությունյան Հ.Ս. Психологические особенности подростков, употребляющих и не употребляющих психоактивные вещества, Կանթեղ: գիտական հոդվածների ժողովածու, Եր.:, «Ասողիկ», 1 (42) 2010, 222-229 էջ:

6. Իսահակյան Ն.Հ Հայ դեռահասներին հոգեակտիվ նյութեր օգտագործման մղող դրդապատճառները, Բանբեր Մանկավարժություն և հասարակական գիտություններ 2 (31) 2014 թ. 126-132 էջ:

ИСААКЯН НАИРА АКОПОВНА

ЛИЧНОСТНЫЕ И СОЦИО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДРОСТКОВ С АДДИКТИВНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ

Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.05 Психология развития и образования (педагогическая, возрастная, специальная)

Защита диссертации состоится 26-го апреля 2016 г. в 13.00 на заседании специализированного совета психологии и философии 064 ВАК по присуждению ученых степеней при Армянском государственном университете им. Х. Абовяна по адресу: 0010, г. Ереван, у. Тигран Меца 17.

РЕЗЮМЕ

Актуальность исследования.

Проблема употребления психоактивных веществ среди подростков в современном мире является актуальной. Вызывает большую тревогу резкий рост употребления психоактивных веществ подрастающим поколением.

Исследованная литература подчеркивает, что подростки, со свойственной этому возрасту особой чувствительностью, оказываются наиболее незащищенными, уязвимыми и психологически беспомощными перед жизненными трудностями. Часто они не готовы к новым жестким требованиям общества, не способны сделать самостоятельный выбор и взять на себя отвественность за свое поведение, и поэтому оказываются в стрессовых ситуациях. Не обладая жизненными навыками, не умея выбирать эффективные способы снятия напряжения, которые давали бы им возможность сохранить свою индивидуальность и сформировать здоровый образ жизни, они не справляются с многочисленными проблемами, что может привести к аддиктивному поведению. Аддиктивное поведение как специфический вид нарушения адаптации в подростковом возрасте, характеризуется злоупотреблением одним или несколькими психоактивными веществами без признаков индивидуальной психической или физической зависимости в сочетании с другими нарушениями поведения.

Цель исследования.

Исследовать личностные и социо-психологические особенности подростков с аддиктивным поведением в современной армянской действительности.

Задачи исследования

1. Проанализировать основные теоретические подходы к изучению аддиктивного поведения в подростковом возрасте и общую характеристику

личностных и социо-психологических особенностей подростков с аддиктивным поведением

2. Изучить и провести сравнительный анализ личностных и социо-психологических особенностей подростков, предрасположенных к аддиктивному поведению и подростков не склонных к аддиктивному поведению.

3. Выделить значение возрастных, половых особенностей на каждом срезе подросткового возраста в становлении появления склонности к аддиктивному поведению.

Научная новизна исследования.

Научная новизна проведенных исследований заключается в том, что личностные и социо-психологические особенности подростков с аддиктивным поведением отличаются от подростков, не склонных к аддиктивному поведению, что подтверждается достоверными экспериментальными данными. Определены некоторые психологические особенности личности подростков (агрессивность, импульсивность в поведении, низкая стрессоустойчивость, акцентуации характера и т.д.), которые способствуют развитию аддиктивного поведения в подростковом возрасте, выделены возрастные и половые различия аддиктивного поведения, свойственные каждой фазе подросткового возраста

Теоретическая значимость исследования.

Теоретическая значимость работы заключается в том, что в Армении впервые сделана попытка исследовать и выявить наиболее значимые личностные и социо-психологические особенности подростков с аддиктивным поведением, а также возрастные, половые характеристики подростков с аддиктивным поведением. Полученные данные в Армении обогатят теорию имеющихся представлениях о механизмах развития аддиктивного поведения подростков.

Практическая значимость исследования.

Результаты проведенного исследования могут исспользоваться в работе психологов, педагогов, правоохранительных органов в осуществления диагностической, профилактической, коррекционной работы с подростками.

Доставерность и обоснованность исследования.

Проведенные исследования обеспечены высокой надежностью и валидностью использованных методов, количеством методов и исследованных подростков, качественным и количественным анализом полученных данных.

Структура работы.

Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка используемой литературы.Основная часть работы изложена на 135 страницах.

По теме диссертации опубликованы 6 статей.

NAIRA HAKOB ISAHAKYAN

PERSONAL AND SOCIO–PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ADOLESCENTS WITH ADDIKTIVE BEHAVIOR

Thesis for degree of candidate of psychological specialty 19.00.05 – «Developmental and educational psychology (pedagogical, age, special).

The defense of the thesis will be held on April 26, 2016, at 13:00 at the session of the Special Board of psychology and philosophy 064 HAC awarding degrees under the Armenian State Pedagogical University after KH. Abovyan, address: Yerevan, Tigran Mets 17.

SUMMARY

The scale addictive behavior among adolescents, became huge nowadays.

Relevance of this shows the necessity of this problem's research in Armenia.The studied literature emphasizes that the adolescents, with the typical to this age particular sensitivity, are the most unprotected, vulnerable and psychologically helpless against difficulties in life. Often they are not ready for the new stringent requirements of society, are not able to make an independent choice and to take any responsibility for their own behavior, and therefore find themselves in stressful situations. Not having life skills, not knowing how to choose effective methods of stress relief, which would give them the opportunity to preserve their individuality and create a healthy lifestyle, they cannot handle with the many problems that can lead to addictive behavior. Addictive behavior, as a specific type of adaptation disorder in adolescence, is characterized by abuse of one or more psychoactive substances with no signs of individual mental or physical dependence, combined with other behavioral disorders.

The purpose of the study

The purpose of the study To find personal, psychological features of adolescents, with addictive behavior in nowadays Armenian reality.

Main goals of the research are

1. To analyze the main theoretical approaches of the study of addictive behavior among abolences.
2. To study and make competitive analysis of personal and social-psychological characteristics of adolescents

3. Highlight the value of age and sex features on each slice of adolescence on the way to addictive behavior..

The scientific novelty of the Research

The scientific novelty of the study shows the fact that personal and socio-physiological features of adolescence with addictive behavior are different from teenagers without addictive behavior, as evidence researched reliable data. Some features like aggressiveness, stressfulness are pushing adolescents on addictive behavior.

The theoretical significance of the Research

The theoretical significance of the study lies in the fact that Armenia is the first attempt to examine and identify the most important personal and socio-physiological characteristics of adolescence with addictive behavior as well as age, gender.

The practical significance of the Research

The results of the research can be used in the work of physiologists, educators, law enforcement agencies in the implementation of diagnostic and remedial work with adolescence.

Credibility of Results is conditioned by valid methodological basis of the research, diversity of research methods, qualitative and quantitative analysis of empirical data

The structure and volum of the dissertation

The study consists of an introduction, three chapters, conclusion and the list of used literature. The main body of the study is set in 135 pages.

On the topic of the study published 6 articles.